

DEMOKRASIYE GEÇİŞ SÜRECİNDE MÜSADERENİN YERİNİ VERGİLENDİRMENİN ALMASI

Ali ÇİMAT*

Devletlere, karşılıksız bir biçimde vatandaşlarının mülkiyetlerini ele geçirme gücü tanımayan anayasal sistemlere alışık olduğumuzdan, gözümüzde, devletlerin bu gücü yaygın bir biçimde uygulayabildiği toplumlar canlandırabilmek oldukça zordur. Feodal hükümdarlar, bireylerin mülkiyetini, tıpkı bir çobanın sürüsünü diğer insanların saldırısından koruduğu gibi, diğer insanların hatta diğer hükümdarların yağmalarından korumuş olabilir. Ne var ki tüm toplumsal sınıfların bireyleri de, birikmiş kapital ve tasarruflarını, ellerinden geldiğince kendi hükümdarına karşı korumak zorundaydı. Özel mallara her an el konabilirdi; kimi feodal ödemeler de zamanlama ve miktar açısından önceden bilinmiyordu. Bu tür uygulamaların süregelen tehdidi yüzünden kişi, birikmiş varlığını elinde uzun süre tutmamayı ve gizlemeyi öğrenmişti.

Bununla birlikte, birikmiş servetleri toprakta, depolanmış hububatta, çiftlik hayvanlarında, çiftlik evlerinde ve konutlarda olan baronların yukarıda sözü geçen yollara başvurma mümkün değildi. Alternatif çözüm, zor kullanmaktı; İngiliz baronları, askeri güçlerini profesyonel ordulara karşı yitirmeden uzun süre önce, 1215'te Runnymede'de Kral John'a güçle karşı koymuşlardır. Bu karşı koymanın sonucu, "Magna Carta Libertatum" (Büyük Hürriyet Fermanı) idi. Bu anlaşma, kişilere, krallığın keyfi kamulaştırma eylemleri olmaksızın, kişisel mülkiyetlerinden yararlanma hakkı tanıdı. Feodal bir belge olmasına ve zaman zaman, büyük arazi sahiplerinin kraldan zorla aldıkları haklar üzerinde fazlasıyla durduğu için eleştirilmesine karşın, tüccar haklarını (yabancı tüccarlar dahil) güvence altına alan kimi maddeler de içeriyordu. Tüccarlar bu anlaşmanın, İngiliz hukuk ve politika geleneğinin bir parçası olarak getirdiği mülkiyet haklarından büyük yarar sağladılar. Keyfi el koyma olmaksızın, mülkiyet edinebilme hakkının verilmesi, ticaretin genişlemesi açısından önem taşıymaktaydı ve Magna Carta, İngilizlerin, komşularının önüne geçmesini sağladı.

15. yüzyılda, para karşılığında çalışan profesyonel ordular, toprak ayrıcalığı karşılığında görev yapan feodal kuvvetlerin yerini alınca, yeni kurulan

* Yrd. Doç. Dr., S.D.Ü. Mali Hukuk Öğretim Üyesi

merkezi monarşiler, düzenli ve güvenilir para kaynaklarına gereksinim duydular. Nadiren de olsa geleneksel acil durum ödemeleri para getiriyordu, ancak düzenli gelir kaynakları olarak bunlara güvenilemezdi, çünkü toplu halk direnişleri ve bu ödemelerin ekonomik etkinlikler üzerindeki olumsuz etkisi söz konusuydu. Sonuçta, yöneticiler, belirli oranlarda düzenli vergiler alma yetkisi karşılığında, halkın mal varlığıyla uğraşmamaya karar verdi.

Bu değişikliğin doğurduğu etki, ancak, bu değişikliği hiçbir zaman benimsemeyen Asya ve Müslüman imparatorluklarıyla karşılaştırıldığında anlaşılabilir. Bir bireyin mal varlığı üzerindeki keyfi vergiler, politik denge ve toplumsal denetimin kolay yoluydu; başarılı tacirlerin, orta halli halkın gözüne batacak oranda zenginleşmesini önliyordu. Bu yüzden keyfi vergilerin kaldırılması, ekonomik işlerle uğraşan kişilerin kendi yollarıyla servet kazanıp biriktirmelerine izin verilmesi yolunda önemli bir adımdı. Landes, değişikliği şöyle açıklar:

"... Hükümdar, tazminat ödeyerek kamulaştırmanın el koymadan, başka bir deyişle, yasa ya da mahkeme kararı aracılığıyla almanın, zor kullanarak ele geçirmeden daha kolay ve uzun vadede daha kârlı olduğunu anladı. Daha da önemlisi, alınan düzenli vergilere, miktarı belli olmayan acil durum vergilerinden daha fazla güvenmeye başladı. Eski yöntem aracılığıyla elde edilen gelir, yeni yöntemin getirdiği gelirden kesinlikle daha azdı; dolayısıyla, za-

manla, kişiye verdiği güçlük azaldı. Ne var ki bu belirsizlik durumu kişiyi mal varlığını gizlemeye teşvik ediyor (böylece harcamayı kısıp tasarruf yapmaya yöneliyor) ve bu gizliliğe elverişli olan etkinliklere yatırım yapmaya yönlendiriyordu. Bu durum, büyük Asya imparatorlukları ve Ortadoğu'nun Müslüman devletlerinin ekonomilerine ciddi bir engel oluşturmuş görünüyor. Bu bölgelerde, para cezaları ve el koymalar yalnızca kısa ve çabuk yoldan gelir sağlamanın kaynağı değil, aynı zamanda bir toplumsal denetim aracıydı. Yeni zenginlerin ve yabancılara haklarını kısıtlıyor ve yerleşmiş güç yapısına karşı gelmelerini engelliyordu."

Sonuç, o güne kadar hükümdarın elçilerinden gizlenen malların, o günden sonra da vergi memurlarından gizlenmesi değildi. Vergiler bilinen zamanlarda bilinen oranlarda toplandığından, bir tacir, vergilendirmeden kaçamayacak oranda gözle görülür ve yerinden oynamaz olan gayri menkul ve mallara yaptığı yatırımlardan elde edeceği olası kazancı hesaplayabiliyor, olası vergileri düşüyor ve arada sırada da olsa, vergiye tabi mallar üzerinde yatırım yapmaya karar veriyordu.

Vergilendirme ile müsadere arasındaki ayrım, en fazla İngiltere ve Hollanda'da değişikliğe yol açtı. Bu ülkelerde, krallık devletleri keyfi yükümlülükler getirme gücünü, keyfi vergiler koyma gücünü kazanmadan kaybetmişti. Vergi koyma hakkı, tüccar sınıfının kuvvetli biçimde temsil

edildiği parlamentoların elinde kaldı ve bu ülkeler ticari zenginliğin gözle görülür biçimlerinin birikiminde öncü durumuna geldi. Geriye baktığımızda, tacirlerin keyfi el koymadan muaf olduğu yerler dışında, orta hacimli bir ticaretin bile nasıl yürütülebildiğini anlayabilmek oldukça zor görünür. Kapsamlı ticaret; büyük oranda daha taşınabilir olsa da, gayrimenkulden daha az gözle görünür olmayan, elle tutulur bir donanım gerektirdi. Ticaret hacmiyle aşağı yukarı doğru orantılı büyüklükteki gemiler, mal depoları ve ambarlar. Ticaret de ticaretin elle tutulur donanımı da, donanımın keyfi kamulaştırmaya karşı güvence altında olduğu yerlerde (İngiltere, Hollanda ve feodal ayrıcalıkları aracılığıyla benzer bağımsızlıklar kazanmış olan ticaret kentlerinde) daha hızlı bir biçimde gelişti.

Feodal hükümdarlar ve ilk modern hükümdarlar kamulaştırma ve zorla alma yöntemlerinin politik tehlikeleriyle karşılaştılar: çünkü, özellikle sonu gelmeyen savaşları finanse etmek için paraya gereksinimleri vardı. Runnymede zamanında, Kral Yurtsuz John, Aslan Yürekli Richard'ın keyfi vergilerinin yol açtığı öfkeli bir toplumla karşı karşıyaydı. Richard'ın fazlasıyla romantize edilen kutsal mücadelesi, Avusturyalıların elinden fidyeye ödeyerek kurtulması ve Fransız Kralı Philip Augustus ile yaptığı ard arda savaşlar, bu maceralar için para ödemeye zorlanan halka az da olsa yarar sağlamış askeri hatalardı. John da, Fransız Kralının Normandiya'yı fethini önlemeye çalıştığı için parasal

sıkıntı içindeydi. Aynı zamanda İngiliz ve Fransız hükümdarlar, tekellerin satılmasına karar verdi. Zor kullanılarak gerçekleştirilen bu eylemin uzun vadeli sonuçları, arasıra başvurulmuş kamulaştırmanın sonuçlarından çok daha yıkıcı olabildi; nitekim Fransa'da öyle oldu. Fransa'da, tekeller yereldi ve iç tarifelerle birlikte, 1789 Devrimi sonrasına değin bir Fransız ulusal pazarının gelişmesini engellediler.

Fransız İhtilalinin Sebepleri

Fransa'nın her şeyden önce doğru dürüst bir devlet maliyesi yoktu. Fransız hükümdarının mali işlemleri, Orta Çağlardan başlayarak çeşitli gruplar -kent yönetimleri, rahipler sınıfı, taşradaki meclisler ve giderek daha büyük ölçüde vergi kesenekçileri- tarafından yürütülmüştü. Bunlar, gelecek kazançtan pay karşılığında krallık gelirlerini toplayıp, krallık tekellerini denetliyor, bununla eş zamanlı olarak sözkonusu işlemlerden beklenen gelir karşılığında -yüksek faiz oranlarıyla- Fransız hükümetine para veriyorlardı. Bu sistemin para yemeye elverişli yanı yalnızca tütün ve tuz vergilerini toplayan kesenekçiler için sözkonusu değildi; kilise bölgesi toplayıcıları yöre toplayıcıları ve tailed gibi dolaysız vergilerden sorumlu genel bölge toplayıcılarından oluşan tüm bir toplayıcılar hiyerarşisi için geçerliydi.

Çeşit çeşit, bir sürü "ağır, adalatsız ve keyfi olarak alınan dolaysız ve dolaylı ticaret vergisi" ekonomik büyümeyi geciktirdi; devlet görevlerinin satılması yerel sermayeyi ticari yatırımlardan uzaklaştırdı, para

yyıcı devlet memurlarının zorla aldıkları ücretler bu eğilimi güçlendirdi; tekelci şirketler serbest girişimi baltadılar.

Fransa'nın 1780'lerin sonundaki ulusal borcu hemen hemen İngiltere'nin borcuyla - yaklaşık 215 milyon sterlin- aynı olabilirdi. Ama yıllık faiz ödemeleri neredeyse onunkinin iki katı, yani 14 milyon sterlini. Daha da kötüsü birbiri ardınca gelen maliye bakanlarının yeni vergiler koyma çabaları, halkın gittikçe sertleşen tepkisiyle karşılaştı. Zaten Fransa'daki ancien régime'in kesin çöküşünü de, lallonne'un önerdiği vergi reformları, bunun asiller meclisinin toplanmasına yol açması, parlament'lere karşı yapılan hareketler, hazine ödemelerinin askıya alınması, bunun ardında da (1614'ten sonra ilk kez olmak üzere) Genel Meclis'in 1789'da toplantıya çağırılması başlatmıştır.

İhtilal öncesi Fransa'da sosyal eşitsizlik gittikçe büyümüş ve sahip oldukları imtiyazlarla kesin çizgilerle birbirlerinden ayrılan üç sınıf meydana gelmişti. En üst tabakayı nüfusun ancak %2'sini teşkil eden, asiller meydana getiriyordu. Bunlar toprağın %25'ine sahip olup, topraklarında köylüleri çalıştırır, vergi vermezlerdi. Asiller arasında bulunan ruhban sınıfı nüfusun %1'inden az olduğu halde, toprağın %10'u kiliseye aitti. Bunlar da vergi vermezlerdi. Üçüncü sınıf, ahali idi. Kendi arasında sınıflara ayrılan bu tabaka, nüfusun %97'sini meydana getirdiği halde, toprağın ancak %57'sine sahipti. Verginin çoğunu

bunlar öderdi. Ahâlinin ilk grubunu teşkil eden Burjuva sınıfı da büyük ve küçük burjuva olmak üzere ikiye ayrılmıştı. Büyük burjuvalar bankacılık ve sanayi işleriyle uğraştıklarından zengin idiler. Asillerden farkı, seçme ve seçilme haklarının olmamasıydı.

Küçük burjuva ise esnaflıkla uğraşır, Pek zengin olmamakla beraber köylülere nazaran iyi durumda idiler. Köylüler ise tabakanın en alt kısmını meydana getiriyorlardı. Toprakların %20'sine sahip olmalarına rağmen, büyük miktarda vergi verirdi. Kendi topraklarında çalışanlar ve asiller ile kilisenin topraklarında çalışanlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardı. Bunlar boğaz tokluğuna çalışırlardı.

İhtilalin dahili sebeplerinden birisini de ekonomik ve mali sebepler teşkil etmekteydi. Fransız toplumundaki sosyal dengesizlik, ekonomik dengesizliğe de yol açmıştı. Gelişen sanayi dolayısıyla büyük burjuva zenginleşmiş ve hak talep etmeye başlamıştı. Asillerin ve rahiplerin hiç vergi vermemelerine karşı köylüler, mahsullerinin büyük bir kısmını vergi olarak veriyorlardı. Gerek bu büyük eşitsizlik ve gerekse vergi toplayan araçların haksız muameleleri, köylüleri tedirgin ediyordu. Bundan başka Fransa'nın bir yerinden, başka bir yerine götürülen mallar için geçiş vergisinin alınması, halkın devlete karşı cephe almasına yol açmıştı. Ayrıca Fransa'nın Amerika'ya kendi mali gücünü aşacak şekilde yardım etmesi, maliyeyi oldukça bozmuş ve mali krizin meydana gelmesine sebep olmuştu.

İhtilalin Başlaması ve Safhaları

Fransız ihtilali bir vergi meselesinden dolayı patlak vermişse de, aslında bu, ihtilalin patlaması için bir kıvılcım olmuştur. Maliye bakanları o güne kadar mali durumu düzeltemedikleri gibi, vergi meselesini de halledememişlerdir. Kral, vergi meselesini halletmek için 1614'ten beri toparlanmayan Etajenero denilen ruhban, asiller ve burjuva sınıflarının temsilcilerinden ibaret bulunan Millet Meclisini toplantıya çağırdı, 5 Mayıs 1789'da toplanan bu mecliste, ekseriyet elde eden ahali sınıfı temsilcileri, 17 Haziran 1789'da kendilerini Milli Meclis ilan ettiler. Bu duruma razı olmayan kral, meclisin dağıtılması emrini verdi ise de, bu emir yerine getirilmedi. 9 Temmuz'da Kurucu Meclis haline çevrildi.

Kralın, meclisi dağıtma isteği üzerine galeyana gelen halk, Paris'te isyan etti. 14 Temmuz 1789'da siyasi mahkumların bulunduğu Bastil Kalesini ele geçirerek mahkumları serbest bıraktılar. Bu tarih, Fransızların milli bayramı oldu. Fransa'daki bütün manastırlar ve şatolar yakılıp yıkıldı. Kral bir anda bütün yetkilerini kaybetti. Asiller ülkeden kaçmaya başladılar. Seine Nehrinde 300 papaz bindirildikleri sandallarla beraber sulara gömüldü. Karışıklıkları önlemek için Meclis 4-5 Ağustos gecesi derebeylik sistemini kaldırdı. Herkesten eşit vergi alınmasını ve her vatandaşın bütün memuriyet ve rütbelerin eşit olarak açık bulunmasını kabul etti. Meclis 28 Ağustosta bütün vatandaşları hukukça eşit olduklarını bildiren İnsan Hakları Beyanname-

si'ni yayınladı.

Tüccar sınıfı üzerinde politik güç uygulanması, görevlilerin kaçakçılık ve korsanlığı bastırma becerilerindeki fiziksel sınırlar ve yeterince küskün olan kapitalistlerin kuruluş ve kapitallerini başka ülkelere kaydırma olasılığı yüzünden kısıtlandı. Amsterdam, bu eylemlerden fazlasıyla yararlanmış görünüyor. Aynı zamanda, kambiyo senetlerinin bulunuşu, tacirlerin, menkul mallarını değilse de, elde bulunan paralarını krallık maliye görevlilerinden saklamalarını kolaylaştırmıştı. "Politik açıdan parça parça bulunan coğrafyası nedeniyle, Avrupa boyunca girişimciler için düzinelerce sığınak bulunmaktaydı." İsviçre banka hesaplarının ve Karayib vergi sığınaklarının önemli olduğu çağda, tacirlerinkambiyo senedi, gemi ve taşınır mal stoklarından çok, büyük, taşınmaz fabrikalara yatırım yapacak güvenceyi hükümetlerden ancak 19. Yüzyılda edinebildiğini anımsamak yarar sağlayabilir.

Doğal olarak, kimi olaylarda, devletin mali gereksinimleri ile gittikçe genişleyen bir kapitalist sınıfın bağımsızlık istekleri arasındaki çelişki 17. Yüzyıl İngilteresi ve 16.-17. Yüzyıl Hollandası'nda olduğu gibi silah yoluyla da çözülebiliyordu. Hollanda, İspanyolların parasal zorlamalarından kurtulmak için onyıllarca savaşmak zorunda kaldı. İngiltere'de, çelişki, Cromwell'in Püriten düzeninin ya da 1688'deki Şanlı Devrim'in basit bir sorunu değildi. Engellenemeyen yasatanımlık so-

runuydu söz konusu olan. Nef'in dediği gibi;

"1603-1642 arasında, I.James ve I.Charles'in hükümdarlıkları sırasında, endüstriyel düzenleme ve dolaysız mülkiyet vergilerini içeren yönetmelikler, önde gelen İngiliz tacirleri ve endüstricilerinin direnişine karşı koyamadı. Çıkarlarıyla çatışan politikaları devre dışı bırakmak amacıyla, gittikçe artan etkilerini, hakim, belediye görevlisi ve Avam Kamarası üyesi olarak değerlendirdiler. Stuart krallarının ve özel meclislerinin, parlamentonun desteklemediği, istenilmeyen bildiri, buyruk ve düzenlemeleri yürürlüğe sokmadaki beceriksizliği, İngiliz tacir ve endüstricilerine ağır endüstriyi geliştirme yolunda, Fransa'dakilerden daha üstün olanaklar sağladı. Ekonomik yaşam üzerindeki etkili yönetimsel denetimin zayıflaması, erken İngiliz 'Endüstri Devrimi'ni kolaylaştırdı."

Keyfi vergilerin kaldırılıp yerine düzenli vergilerin getirilmesi, ticaret ve tasarruf kazançlarının, ticaret ve tasarrufla uğraşan kişilerde toplanmasını güvence altına alan hükümet politikaları kategorisine girer. North ve Thomas, bu politikaları, bireysel kâr ve zararların toplumsal kâr ve zararlara koşut olduğu mülkiyet haklarının tanımı olarak nitelendirmiştir. Bu tür politikalar ticaret ve tasarruf açısından önemliyseler de, 19. Yüzyıldan önce hükümetlerin, kentlilere silah zoruyla kabul ettirdikleri politikalardan ayrı olarak, bu tür politikaları benimsediği pek görülmez. Hemen her zaman, mülkiyet

haklarını altüst eden hükümet önlemleri, gelirleri arttırmak için tek çare olarak görülmüştür. Bu tür önlemlerin mülkiyet hakları üzerinde olumlu bir etki yapması büyük şans sayılırdı. Ne var ki bu durum, yetkili bir kişinin, alınan önlemin ekonomik kalkınmayı ilerleteceğine olan inancından kaynaklanamazdı. Kaçınılmaz bir biçimde, mülkiyet haklarına olumlu etkide bulunan önlemler, mülkiyet haklarına karşı olan kişilerin aldıkları karşı önlemlerle dengelenirdi.

North ve Thomas, hükümetlerin mali çıkarlarını, mülkiyet haklarının akılcı bir biçimde gelişmesinden daha önemli görme yolundaki yaygın eğilimlerine istisna olarak, Belçika ve Hollanda'nın Burgundian dukeleri ve ilk Habsburglu yöneticilerin eğilimlerine değinir. Ne var ki, bu ülkelerin savaş gereksinimlerini karşılamak için paraya duydukları ihtiyaç daha da artınca, bu olumlu tutumlar da etkisini yavaş yavaş kaybetmiştir.

KAYNAKÇA

1. Landes, D. *The Unbound Prometheus: Technological Change and Industrial Development in Western Europe from 1750 to the Present*, Cambridge, 1969.
2. North, D.C. and R.P. Thomas, *The Rise of the Western World*. Cambridge, 1973.
3. Thomas, H. *History of the World*. New York, 1979. edn.
4. Riley, J.C. *International Government Finance and the Amsterdam Capital Market, 1740-1815*, Cambridge 1980.
5. Hazır, H. *Anayasa Hukuku*, Konya 1990.
6. Kennedy, P. *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri*, İşbank Yayını, Ankara, 1990.